

**Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети**

Д. 13.16.527 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК 372.881.161.1(575.2)(043.3)

Досманова Гулсара Исабеккызы

**ПЕДАГОГИКАЛЫК БАГЫТТАРДА ОКУГАН СТУДЕНТТЕРДЕ
ОРУС ТИЛИ САБАКТАРЫНДА БААРЛАШУУ
МАДАНИЯТЫН КАЛЫПТАНДЫРУУ**

13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы
(орус тили)

Педагогика илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2017

Иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин башталгыч мектептерде кыргыз жана орус тилин окутуунун технологиясы кафедрасында аткарылган

Илимий жетекчи: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Добаев Кыргызбай Душенбекович

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору, профессордун м.а.
Манликова Миновар Халыковна

педагогика илимдеринин доктору, профессор
Кондубаева Мариям Рамазановна

Жетектөөчү мекеме: К.Тыныстанов атындагы Исык-Көл мамлекеттик университетинин орус тилин жана адабиятын окутуунун кафедрасы жана педагогика менен психология кафедрасы. Дареги: 722360, Кыргыз Республикасы, Каракол шаары, К.Абдрахманов көчөсү, 103

Коргоо **2017-жылдын 22-декабрында саат 13.00дө** И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинде жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу педагогика жана психология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды коргоо боюнча уюштурулган Д.13.16.527 диссертациялык кеңешинин отурумунда болот. Дареги: 720023, Бишкек шаары, Т. Саманчина көчөсү, 10 а.

Диссертация менен И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот, дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51. <http://arabaev.kg/do.kg>

Автореферат **2017-жылдын 22-ноябрында** таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин
кандидаты, доцент

Омурбаева Д.К.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Келечектеги атаандаштыкка жөндөмдүү адистерди даярдоодогу көйгөйлөрдү чечүү Казахстан жана Кыргызстандагы билим берүүнү жаңылоонун (модернизациялоонун) эң маанилүү максаттарынын бири. Педагогикалык багытта окуп жаткан студенттердин келечектеги кесиптик ишмердүүлүгү өз ара активдүү байланышта болушун талап кылат. Мындай жагдайда орус тилин ар кандай чөйрөдө колдонууда адамда баарлашуу маданиятын жана коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу талап кылынат. Болочок педагогдордун өз ара сүйлөө аракеттенүүсүн түзүү - жогорку билим берүүнүн биринчи кезектеги милдети.

Казахстандагы азыркы жашоо жарандардын руханий жоопкерчилигинин жана маданиятынын жогорулашына түрткү болууда, анткени ансыз бир дагы коомдук системанын сапаттуу иштеши мүмкүн эмес. Казахстан Республикасында жүрүп жаткан коомдук жараяндар келечектеги педагогдордун баарлашуу маданиятын калыптандыруунун, анын педагогикалык маданиятынын ажырагыс бөлүгү болуп, муундар ортосундагы негизги байланыш экенин түшүнүүгө өбөлгө түзүүдө. Жогорку окуу жайда орус тилин окутуу процессинде болочок педагогдун баарлашуу маданиятын калыптандыруу боюнча татаал педагогикалык милдетти жаңычыл, б.а. инновациялык технологияларсыз аткаруу мүмкүн эмес.

Азыркы Казахстан үчүн өз ара мамилелердин, тарбиянын жана билим берүүнүн маданиятын калыптандыруу - негизги багыттардын бири болуп саналат. “2011-2020-жылдарда Казахстан Республикасында билим берүүнү өнүктүрүүнүн мамлекеттик программасы», «Казахстан-2030» өлкөнүн узак мөөнөттүү өнүгүү программасы”, улуттун Лидери - Нурсултан Назарбаевдин Казахстан элине «Стратегия «Казахстан-2050»-жетишкен мамлекеттин жаңы саясий багыты” аттуу Кайрылуусу, “Казахстан Республикасында этномаданий билим берүүнүн концепциясы”, “Билим берүү жөнүндөгү мыйзам”, “Казахстан Республикасындагы жаштар саясаты жөнүндөгү мыйзам”, “Казахстан Республикасында үзгүлтүксүз билим берүүдөгү тарбиялоо концепциясы” жана башка мерчемдүү мамлекеттик документтер иштелип чыккан.

Бул проблеманын азыркы абалын талдап көргөндө, төмөнкүдөй карама-каршылыктардын бар экендигине күбө болдук: бир жагынан колдонмо иштердин көптүгү, экинчи жагынан – педагогикалык баарлашуу маданияты түшүнүгүнүн маңызын ачыктаган усулдук, б.а. методологиялык изилдөөлөрдүн дээрлик жоктугу.

Педагогикалык жана психологиялык адабиятта “баарлашуунун маданияты” деген түшүнүктүн пайдаланылбагандыгы мүнөздүү экен. Анын ордуна «коммуникативдик компетенттүүлүк», «мамилелерди түзүүдөгү компетенттүүлүк», «коммуникативдик даярдык» же «коммуникативдик маданият» деген түшүнүктөр колдонула турганы айгинеленди. Бул түшүнүктөрдө негизги басым - мамилелерди түзүүнүн “техникасына”, өз ара

байланыштарды түзүп, оптималдуу жүрүм-турумдук стратегияларын пайдалануу менен өзүнүн жеке максаттарына жетүүгө багытталган.

Баарлашуу маданиятын калыптандыруу маселесине арналган илимий иштердин болгондугуна карабастан (Н.А. Ахметова, С.Н. Бирюкова, К.Д. Добаев, М.Р. Кондубаева, Ли Дань, М.Х. Манликова, Т.В. Самосенкова, Е.Э. Сапожникова, Чан Динь Лам, Чимэдийн Туул, А.С. Хехтель, А.М. Мирзоев ж.б.), жогорку окуу жайларында орус тилин окутуудагы каралып жаткан проблема, тактап айтканда, педагогикалык багыттарда окуган студенттерде орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруу дагы да болсо изилдөөгө муктаж экендигин талдоо көрсөттү.

Ошентип, бул көйгөйдү теоретикалык жана практикалык планда чечүүнү андан ары өнүктүрүү маселенин актуалдуулугун шарттайт, анткени, жогорку окуу жайындагы орус тили сабактарындагы педагогикалык багытта окуп жаткан студенттердин баарлашуу маданиятынын теориясын жана практикасын талдоодо, Казахстандык жогорку билим берүүнүн эл аралык стандарттарга ылайыкташууга умтулуусу менен азыркы адистерге, педагогикалык жогорку окуу жайларынын негизги курсундагы студенттердин тилдик даярдоодогу окуу шарттарынын айкалышпагандыгы бул процессти ооздуктап жатканы; окуп жаткандардын баарлашуу маданиятын калыптандыруу зарылдыгы менен өз ара мамилелердин маданиятынын негизинде заманбап усулдардын жана технологиялардын жетишсиз иштелип чыгуу **карама-каршылыктары** аныкталды. Ачыкталган карама-каршылыктар актуалдуу көйгөйлөрдүн бири болгон, *педагогикалык багыттарда окуган студенттерде орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруунун технологиясын* иштеп чыгуунун зарылдыгын негиздөөгө түрткү берүүдө.

Жогоруда айтылган карама-каршылыктар биздин изилдөөнүн темасын **“Педагогикалык багыттарда окуган студенттерде орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруу”** деп тандоого негиз болду.

Диссертациянын темасынын илимий программалар менен байланышы: бул иш демилге катары, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин башталгыч мектептерде кыргыз жана орус тилдерин окутуу технологиялары кафедрасынын илимий-изилдөөлөрүнүн алкагында аткарылды.

Изилдөөнүн объектиси: педагогикалык багыттарда окуган студенттерде орус тилин окутуу жараяны.

Изилдөөнүн предмети – орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруу технологиясы.

Изилдөөнүн максаты: теориялык жактан негизделген, эксперименталдык текшерүүдөн өткөн педагогикалык багыттарда окуган студенттерде орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруу технологиясын иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн максатына ылайык төмөнкүдөй **милдеттер** коюлду:

1) изилдөөнүн темасына боюнча теориялык адабияттарга жана дидактикалык тажрыйбаларга анализ жүргүзүү;

2) лингводидактикадагы «баарлашуу жана коммуникация», «тил жана маданият», «баарлашуу маданияты» түшүнүктөрүн тактоо;

3) лингводидактикалык принциптердин негизинде орус тили сабактарында баарлашуунун маданиятын калыптандыруу моделин түзүү;

4) педагогикалык багытта билим алган студенттерге орус тилин окутуу сабактарында баарлашуунун маданиятын калыптандыруунун технологиясын иштеп чыгуу жана аны тажрыйбалар аркылуу тастыктоо.

Изилдөөнүн методдору: когнитивдик-жалпылоо(тема боюнча лингвистикалык жана педагогикалык адабиятты, окуу-усулдук материалдарды жана нормативдик документтерди талдоо, салыштыруу, жалпылоо); диагностикалык (педагогикалык байкоо, сурамжылоо, тестирлөө); эксперименталдык(тажрыйбалык-эксперименталдык иштерди даярдоо жана аларды өткөрүү, эксперименттин сандык жана сапаттык жыйынтыктарын талдоо, жыйынтыктарды тизмектеп жазуу(формулирование выводов).

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теоретикалык маанилүүлүгү: “баарлашуу жана коммуникация”, “тил жана маданият”, “баарлашуу маданияты”, “кептик баарлашуунун маданияты”, “кептик этикет” түшүнүктөрүнүн теоретикалык негиздөөлөрү берилгендигинде; педагогикалык багытта билим алган студенттерде орус тили сабагында баарлашуу маданиятын калыптандыруунун лингводидактикалык модели иштелип чыкканында; педагогикалык жогорку окуу жайларында орус тилин экинчи тил катары окутууда баарлашуу маданиятын калыптандыруу үчүн теориялык жактан негизделген, эксперименталдык текшерүүдөн өткөн технологиянын иштелип чыкканында.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык баалуулугу: изилдөөдөн алынган натыйжалар, иштелип чыккан технологиялар, лингводидактикалык модель, илимий-педагогикалык жоболор, окутуу жана баалоо формалары менен методдору педагогикалык багыттарда окуган студенттерде орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруу боюнча республикадагы бардык жогорку окуу жайларында колдонсо болот, ошондой эле программаларды, стандарттарды жана усулдук көрсөтмөлөрдү, колледж менен орто мектептердин жогорку класстарында орус жана чет тилдерин окутууда керектелүүчү сабактардын конспектилерин түзүүдө пайдаланууга болот. Ошондой эле биз иштеп чыккан лингводидактикалык модель жана орус тили сабагында баарлашуунун маданиятын калыптандыруу технологиясы тилдик эмес адистиктерде билим алып жаткан кыргыз, казах жана чет өлкөлүк студенттерге практикалык жардам боло алат.

Коргоого коюлган негизги жоболор:

1. Көп тилдүүлүк билим берүүнү ишке ашыруу билим берүү чөйрөсүндөгү дүйнөнү глобалдаштыруу, интернационализациялоо шартында натыйжалуу кызмат кыла турган, баарлашуу маданиятына ээ болгон көп маданияттуу инсанды калыптандыруу үчүн тилдерди үйрөтүүдө ар түрдүү инновациялык технологияларды колдонууну талап кылат. Көп тилдүүлүк билим берүүнү киргизүү ЖОЖдорго, өзгөчө билим алып жаткандарга өзүлөрүнүн

жөндөмдөрүн ишке ашыруудагы, билимин жана көндүмдөрүн өзүнүн жана өлкөсүнүн өнүктүрүүдө колдонуунун чоң перспективаларды берери белгилүү.

2. Азыркы лингводидактикалык илимде жана практикада тилдерди студенттерге окутуудагы баарлашуу маданиятын калыптандыруу проблемалары менен байланышкан, изилдөө объектиси коммуникативдик маданиятты өнүктүрүүнүн натыйжалуулугуна жана эффективдүүлүгүнө таасирин тийгизе турган педагогикалык шарттар болгон жеткиликтүү жалпыланган теоретикалык жана практикалык иштелмелер дээрлик жок десек болот.

3. Инновациялык технологияларды колдонуу менен өткөн сабак билим алуу процессин кызыктуу кылып, студенттердин чыгармачылык потенциалын өнүктүрөт. Орус тилин окутуунун маанилүү милдети - турмуш менен байланышты, коммуникативдик багыттоонун принциптерине негизделген теориялык билимдердин жана практикалык көндөмдөрдүн өз ара байланышын окутуу процессинде ишке ашырууга умтулуу экенин биз иштеп чыккан моделдин негизинде баарлашуу маданиятын калыптандыруу технологиясын ишке ашыруу далилдеди.

4. Биз сунуштаган орус тилин окутуу алкагында баарлашуу маданиятын калыптандыруу технологиясы окутуунун кесиптик багытталуусун жана окуу жараянынын түрткү боло турган негизин ишке ашырат жана окуу топторунда келечектеги адистиктин терминологиясына кызыгуу пайда болуп, чыгармачылык иштерди аткаруунун деңгээли олуттуу жогорулап, студенттер баарлашуу маданиятынын көндүмдөрүнө ээ болушат.

Изилдөөчүнүн жекече салымы: изилдөө проблемасын чечүүдө илимий жана окуу-усулдук адабияттарды талдоонун негизинде өз алдынчалуулук менен башкы идеялар теоретикалык жана практикалык негизделип аталган темадагы көйгөйлөрдү чечүүнүн жолдору алгач ирет иликтөөгө алынып, тыянактары чыгарылды. Эксперименттик текшерүү, сыноо жумуштары изденүүчүнүн катышуусу жана көрсөтмөсү боюнча жүргүзүлдү. Жалпы корутунду менен сунуштар чыгарылды.

Изилдөөнүн натыйжа-тыянактарын тастыктоо: Изилдөөнүн жыйынтыктары И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин башталгыч мектептерде кыргыз жана орус тилин окутуунун технологиясы кафедрасында практикаланды. Иштин мазмуну “Абай атындагы Казах улуттук педагогикалык университетинин жарчысы”, “И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жарчысы”, «Наука и мир» Россиядагы эл аралык илимий басылмаларда жарыяланып, эл аралык, республикалык жана университеттик деңгээлде өткөн илимий-практикалык конференцияларда бир нече жолу доклад жасалды.

Изилдөөнүн эксперименталдык базасы - Абай атындагы Казах улуттук педагогикалык университетинин филология жана көп тилдүүлүк билим берүү Институтунун, Кыз-келиндер педагогикалык университетинин казах филологиясынын жана дүйнөлүк тилдер факультетини

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда толук чагылдырылышы. Диссертациялык иштин жүрүшү жана жыйынтыктары илимий-практикалык конференцияларда талкууланган жана илимий журналдарда ЖАКтын талаптарына ылайык 10 илимий макалада, анын ичинде үчөө РИНЦте жарыяланган жана ЖОЖдордун студенттери үчүн “Профессиональный русский язык” аттуу окуу-усулдук комплекс иштелип чыккан.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү: Диссертациялык иш киришүүдөн, үч главадан, корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемеден турат.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Иштин 1-главасы “**Педагогикалык багытта окуган студенттерде баарлашуу маданиятын орус тили сабактарында калыптандыруунун теоретикалык негиздери**” деп аталып, изилдөөнүн биринчи жана экинчи милдеттерин аткарууга арналган. Анда азыркы этапта Казахстан Республикасындагы орус тилдин орду жана тилдик саясаттын өнүгүү тарыхы каралган.

Изилдөөчүлөр Б.Е. Алимжанова, Г.А. Базарбаева, Л.И. Емец, Г.Т. Омарова, Р.О. Туксайтова ж.б. “Казахстандын тилдик саясатынын өнүгүүсүндө төрт этап болгондугун» белгилешет. **Биринчи этап** (1920-1938 жж.) казах-орус кош тилдүүлүгү, эки тилдин тең болгондугу менен мүнөздөлөт; **экинчи этап** (1938-1987 жж.) орус тилинин үстөмдүк кылышы жана казах тилинин чет жакаларда гана колдонулуп калышы, **үчүнчү этап**(1987-1995 жж.) казах тилинин статусунун административдик чаралардын күчү менен тездетүү жолу менен жогорулашы деп белгиленди, **төртүнчү этап** (1995–2007 жж.) казах тилинин мамлекеттик тили статусуна, ал эми орус тилинин социалдык жана коомдук турмушта башкы ролду ойноорун тааныгандыктын негизинде казах жана орус тилдерин тең алып баруу саясаты болгон. Биз төрт этапты 2007-жылга чейин деп белгиледик, мына ошол жылдан баштап **бешинчи этап** (2007-ж. азыркыга чейин) деп Казахстанда “Тилдердин үчбирдиги» аттуу маданий долбоор ишке ашырылууда.

2006-жылдын октябрында Казахстан элдеринин Ассамблеясынын XII сессиясында (КЭА) Президент Н.А. Назарбаев казах балдары үчүн жок дегенде үч тилди билүү өтө маанилүү экендигин белгилеп, тилдердин үчбирдиги идеясын биринчи жолу расмий жарыялаган. Кийин, 2007-жылдын «Жаңы Казахстан жаңыланган дүйнөдө» аттуу элге Кайрылуусунда “Тилдердин үч бирдиги» маданий долбоорду этап-этабы менен ишке ашыруунун жолу сунушталган: казах тилин- мамлекеттик тили, орус тилин- улуттар аралык мамилелердин тили жана англис тилин- эл аралык тил катары маанилерин көтөрүү багыты белгиленген.

«2011-2020-жж. Казахстан Республикасынын билим берүү мамлекеттик өнүгүү программасында» жана “2011-2020-жылдарда Казахстан

Республикасында билим берүүнү өнүктүрүүнүн мамлекеттик программасында», «Тилдердин үчбирдиги» маданий программасында Казахстан Республикасынын Президенти койгон милдеттерге ылайык бардык казахстандыктар 2020-жылы казак тилин билип, орус тилин 95% га, англис тилин 25%га үйрөнүшү керек.

Е.А. Журавлева орус тили мейкиндиги чексиз жана көп кырдуу экендигин туура белгилеген. Бул түшүнүккө орус тилинин дүйнө жүзүндө географиялык жактан таркалышын, аны ар кандай кесиптеги социалдык топтордун бул тилди өздөштүрүшүн, улуу адабияттын, маданияттын жана илимдин күчтүү куралы экендигин, кошуна өлкөлөр менен алакаларды түзүүдө өз ара аркеттешүүсүн, анын башка элдердин этномаданият чөйрөсүнүн ажырагыс бөлүгү болгондугун киргизүүгө болот.

Изилдөөчү А.Михайлова туура белгилегендей, орус тилинин улуттар аралык тили абалын сактап калуу- негизги талап экенин эске алуу керек. Тилдик саясат Казахстан Республикасынын аймагында жашаган көптөгөн этностордун ортосундагы мамилелердин эң маанилүү элементи болуп саналат.

Казахстанда орус тилин калктын төмөнкү топтору пайдаланат:

1. Орус этносу- дайыма сүйлөшүп жүргөн тилди, анда айлана-чөйрөдөгү турмуштук бардык кубулуштарды бере алгандыгы үчүн атайын өзүнө сиңирип алган бир тилде гана сүйлөгөндөр (монолингвисттер).

2. Казах этносу – орус тилинде эне тилинин түшүнүктөрүн жана концептуалдуу бирдиктерди түздөн-түз автоматтык түрдө эки тилде кабыл ала турган кош тилдүүлөр.

3. Казахстанда ар кандай убакыт жана себептер менен жашаган 100 ашык башка улуттагы, орус тилин эне тили, экинчи эне тили же улуттар аралык тили катары пайдаланган, айрым учурларда өзүлөрүнүн чыныгы эне тилинин сөздөрүн кошуп да сүйлөп жиберген бир тилдүүлөр(монолингвдер) жана кош тилдүүлөр(билингвдер).

XXI кылымдын башында билим берүү системасын реформалоо дүйнөлүк коомчулуктун олуттуу актуалдуу маселеси экенин Казахстандык изилдөөчүлөр (С.Ж. Пралиев, К.К. Жампеисова, Н.Н. Хан, Ш.Ж. Колумбаева, А.Д. Кайдарова ж.б.) белгилешет. ЮНЕСКО биримдигинин билдирүүсүндө, бул дүйнөлүк баалуулуктарды кайра карап чыгуунун себептеринин бири болуп, анын процессинде коом планетарлуу ой жүгүртүүсү бар, табигат, социум жана өзүнүн ички дүйнөсү менен гармонияда болгон, социалдык прогресскеактивдүү катыша турган **маданияттуу адамды тарбиялоо** керектигин түшүнүүсүнө убакыт келип жетти деп белгилейт. Ушуга байланыштуу, адамдын өзүн-өзү ийгиликтүү аныктоосун тастыктаган инсандык жаңы сапаттарга багыт алуу - Казахстан Республикасында кесиптик-педагогикалык билим берүүнү модернизациялоонун баалуулук-багыттык негизи катары азыркы заманда билим берүүнүн уникалдуу болушуна өбөлгө түзөт.

Казахстандын мамлекеттик тилдик саясатынын олуттуу багыттарынын бири болуп улуттар аралык жана иштиктүү кызматташтыктын тили катары орус тилин колдоо жана өнүктүрүү экени маалым.

Казахстанда орус тили билим берүү чөйрөсүндө мамлекеттик билим берүү стандартынын милдеттүү бөлүгү болуп, окуп үйрөнүүнүн тили катары билим берүү мекемелердин бардык түрлөрүндө жана деңгээлдеринде окуу тили, экинчи тил жана чет тили катары (оралман-казахтар жана чет элдиктер үчүн) окутулат.

XXI кылымдын башында, коомдук формациялардын алмашуусу, орус тилинин улуттар аралык тили катары мүнөзүнүн өзгөрүү шартында, аны окутууга жана жайылтууга, жаңы замандын педагогун даярдоого жана көп тилди билген инсанды калыптандырууга Казахстан Республикасында жакшы өбөлгөлөр түзүлүүдө.

Казахстан Республикасында үзгүлтүксүз педагогикалык билим берүү Концепциясы «Болочоктогу мугалим билимдин баалуулугун ачык түшүнүп, «маданияттагы адам» болуу менен, өзүнүн инсандык сапаттарынын, андан аркы кесиптик өнүгүүсүнүн үстүндө иштеши керек; өзүнүн кесиптик күчтүү жактарын объективдүү туура баалап, интеллектуалдык ишмердүүлүктүн, педагогикалык жана улуттар аралык баарлашуунун маданиятын өздөштүрүп, мугалимден көп тилдүүлүктү талап кылган билим берүүнүн интеграциялык процесстерин, бүткүл дүйнөлүк билим берүү мейкиндигинин өсүү жолдорун түшүнүүгө аракеттенүүсү зарыл» (6-б).

Изилдөөчүлөр (С.Ж. Пралиев, К.К. Жампеисова, Н.Н. Хан, Ш.Ж. Колумбаева, А.Д. Кайдарова ж.б.) эсептегендей, “болочоктогу мугалим өзүнүн ишмердүүлүгүн “адам-адам” (педагог-окуучу) системасында алып барууга үйрөнүшү керек. Социалдык-гуманитардык дисциплиналарды окууда алынган билимдер келечектеги мугалимдер тарабынан гуманитардык маданияттын, анын ичиндеги түйүндүү түшүнүктөрдүн (“түшүнүк”, “маңыз”, “диалог”, “баарлашуу”) педагогикалык процесстеги маанисин сезүүгө жардамы тийиши абдан маанилүү [5-б.].

Азыркы кезде жогорку окуу жайынын бүтүрүүчүсү, келечектеги педагог жөн эле жогорку деңгээлдеги кесипкөй болбостон, профессионал-инсан болушу керек. Казахстанда эл аралык жана европалык стандарттарга ылайык улуттук билим берүү системасы түзүлүүдө. Компетенттүү окутууну жогорулатып, анын инсандыкты өнүктүрүүчү гуманизациялоо идеяларына таянуу менен жүргүзгөндө гана адистерди сапаттуу кесиптик даярдоого мүмкүн. Жогорку окуу жайында студенттерди окутуунун башкы максаты - *баарлашуу маданиятына ээ болгон инсан-адисти даярдоо.*

Коомдун өнүгүшү экономиканын, техниканын жана жалпы маданияттын өсүүсү менен гана байланышпастан, адамдар аралык жаратман мамилелерди түзүүгө көмөктөшкөн **баарлашуу маданиятына, өз ара мамилелерди түзө билүүгө** көз каранды экени тарыхта далилденген. Адамдын идеалдар, нормалар жана баалуулуктар системасы инсандын коммуникативдик маданиятында чагылдырылат. Баарлашуу маданияты адамда өмүр бою калыптанат. Билим берүү процесси баарлашуу маданиятына ээ болуунун негиз салуучу милдетти аткарат.

Казахстандын жарандары өзүлөрүнүн кесиптик ишмердүүлүгүнүн алкагында башка мамлекеттин өкүлдөрү менен алака түзүүнүн реалдуу процессине орус тили аркылуу тартылган. Болочок адистин орус тилин сөзсүз билишинин социалдык буйуртамасы мектептеги жана жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик стандарттарында аныкталган.

Болочок мугалимдин инсандык сапаттарын калыптандыруу-педагогикалык жогорку окуу жайынын студенттерине билим берүүнүн милдетине кирет, ошондуктан аларда баарлашуу, өз ара мамилелерди түзө билүүнү калыптандыруунун кесиптик билим берүү программасындагы маңызы жана формалары жөнүндөгү маселелер өзгөчө актуалдуу болууда. Ушуга байланыштуу, Казахстан Республикасында жогорку окуу жайынын (бакалавриат) Мамлекеттик жалпы билим берүү стандартынын базалык дисциплиналардын милдеттүү курамына 2 кредиттен кем эмес көлөмдө киргизилген “Кесиптик орус тили” сабагынын мааниси зор экенин белгилөө керек. Педагогикалык багытта окуган студенттердин баарлашуу маданиятынын тилдик базасы кептик ишмердүүлүктө сабакты угуп кабыл алуу(аудирование), окуу, жазуу жана сүйлөө сыяктуу ар кандай түрлөрү боюнча жөндөмү жана тажрыйбасы эң алды менен орус тили сабактарында калыптанат.

Биринчи главанын экинчи параграфында “баарлашуу”, «коммуникация», «тил жана маданият», «баарлашуу маданияты», «кептик баарлашуу маданияты», «кептик этикет» ж.б. түшүнүктөрдүн теоретикалык негиздөөлөрү берилген.

Баарлашуу маданиятын калыптандыруу - татаал системалык кубулуш катары лингвистикадагы, психологиядагы, социологиядагы, культурологиядагы, философиядагы, информатика ж.б. илимдердеги изилдөөлөрдүн предмети болууда.

Баарлашуу – башка кишини туура кабыл алууну жана түшүнүүнү, аны менен өз ара аркаттешүүнүн бирдиктүү стратегиясын тандоону, маалымат алмашууну камтыган, биргелешкен ишмердүүлүктүн керектөөлөрүнөн жаралган адамдардын ортосундагы байланыштарды түзүүнүн жана аны өркүндөтүүнүн татаал, көп кырдуу жараяны. Адамдын ишмердүүлүгү баарлашуусуз мүмкүн эмес деп кыскача психологиялык сөздүктө берилген. (Краткий психологический словарь. М., 1985).

Изилдөөчүлөр А.В. Петровский и М.Г. Ярошевский **баарлашууну** белгилер каражаты менен субъектилердин ортосундагы өз ара аракеттенүүсү деп белгилесе, В.П. Зинченко и Б.Г. Мещеряковдор **баарлашуу** эки же андан көп адамдын эмоционалдык жана таанып-билүүчүлүк мүнөздөгү маалыматтар менен алмашуу кызматташтыгы деп эсептешет. Баарлашуу процессинде гана социалдык тажрыйба бири бирине өтөт жана өздөштүрүлөт, адамдык ар кандай мамилелер калыптанат, кишилердин өз ара мамилелеринин маңызы жана структурасы өзгөрүлөт.

XX кылымдын экинчи жарымынан баштап баарлашуу процесси жигердүү изилдене баштаган. Көпчүлүк убакта “**баарлашуу**” түшүнүгүнүн ордуна

“**коммуникация**” (фр. *communication* деген сөздөн, ал болсо латын тилиндеги *communicatio* – «маалымат, өткөрүү») деген термин колдонуп келет.

Баарлашуу процесстерин изилдөөдө чет өлкөлүк окумуштуулар мурдатан эле, байланыш техникасынын өнүгүшүнө, маалымат процесстеринин жана аны ишке ашыруу каражаттарын талдаган коммуникация теориясынын жаралышына себептүү XX кылымдын башында пайда болгон “**коммуникация**” деген түшүнүктү колдонуп келишкен. Кийинчерээк бул термин россиялык окумуштуулар тарабынан дагы кабыл алынган. Аны илимий жүгүртүүгө өткөн кылымдын 20-жылдарында (1864-1929-жж) америкалык социолог Чарльз Хортон Кули киргизген. Өзүнүн «Социалдык процесс» [44] аттуу монографиясында окумуштуу **коммуникацияны** “адамдардын ортосундагы мамилелердин жаралышынын жана өнүгүшүнүн механизми” деп аныктаган. Анын ичине Кули бардык ой жүгүртүү белгилерин, аларды мейкиндикте бири бирине өткөрүүнүн жана мезгилдүү сактоо каражаттарын киргизген.

Убакыт өткөн сайын окумуштуулар **коммуникация** (жекелик санда) жана **коммуникациялар** (көптүк санда) деген терминди кабыл алышкан. Ошентип *баарлашуу жана коммуникация* деген түшүнүктөрдү маалыматты жеткирүү, аны менен алмашуу, ошондой эле баарлашуунун каражаты болгондугу, тил менен байланыштуу экендиги бириктирет. Бирок, баарлашуудан айырмаланып, коммуникация адамдардын ортосунда гана боло турган нерсе эмес.

1950—1960-жылдарда *кибернетика жана информатика* жаңы илимдердин пайда болуу алкагында, маалыматты адресанттан адресатка түздөн түз жеткирүү, коддордун жаралышы, аларды алмаштыруу, билдирүүлөрдү каттоо ыкмалары илимий кызыгууну туудурганда, «коммуникация» түшүнүгү кеңири колдонула баштаган.

Психологияны жана лингвистиканы 1960—1970-жылдары баарлашуу жараянынын ар кайсы жактары (баарлашуунун мүнөздөмөсү, коммуникативдик актыларды маани жагынан (семантикалык) чечмелөө, сөз менен жүрүм-турумдун өзгөчөлүктөрү жана эрежелери, тил белгилеринин жардамы менен ой алмашуу) кызыктырган.

Социологияда 1980-жылдары пикиралмашуунун ар түрдүү жолдору (инсадын такшалышы жана өнүгүшү, коомдогу байланыштар, мекемелер, коомдук институттар) изилденген. Социо- жана психолингвистиканын алкагында баарлашууга болгон логика-семиотикалык жана культурологиялык кызыгуу коммуникативдик актыны алака түзүүгө катышкан адамдын инсандыгы менен байланыштырып, баарлашууну тиги же бул маданияттын феномени катары түшүндүргөн.

Лингвистикада, психологияда жана социологияда “**баарлашуу**” жана «**коммуникация**» түшүнүктөрү кандай берилгендигин карап көрөлү.

Лингвистикада. **Баарлашуу** - адамдардын ортосундагы идеялар, маалымат жана эмоционалдык сезимдери менен алмашуу жараяны жана тилдин коммуникативдик кызматын ар кандай кептик жагдайларда жакшыртуу. **Коммуникация** - адамдардын ортосундагы идеялар, маалыматты кептик жана

жазуу сигналдары түрүндө алмашуу. Бул деле “баарлашуу” деген түшүнүктүн өзү экени белгилүү болду.

Психологияда жана социологияда. **Баарлашуу**–таанып-билүүчүлүк жана аффективдик –баалуулук мүнөздөгү маалыматтар менен алмашуунун адамдар аралык аракеттенүүсү(тассирленүү, айкалышуу же потенциалдык жана реалдуу келишпестик). **Коммуникация**–материалдык жана руханий дүйнөнүн бардык объектилеринин каражаты, адамдар жашоодо өз ара алмаша турган маалыматтарды(элестерди, түшүнүктөрдү, идеяларды, бекемделип калган ойлорду, маанайды, сезимдерди ж.б.) берүү жараяны, ошондой эле социалдык процесстерге таасир этүү максатында информация менен бөлүшүү.

Изилдөөчү С. Гуськова *коммуникация жана баарлашуу* түшүнүктөркатышынын проблемасы дагы эле актуалдуу бойдон калууда, анткени алардын ортосунда окшоштуктар дагы, айырмачылыктар дагы бар деп белгилейт.

Эки түшүнүккө тең тиешелүү жалпылыктар - алардын маалымат алмашуу жана берүүгө тиешелүүлүгү, алардын тил менен байланыштуулугунда. Өзгөчөлүктөрү – экөөнүн мазмундук көлөмүндө (тар мааниси жана кеңири мааниси) жатат. Бул эки түшүнүк ар башка илимдерде колдонулгандыктан, ар кандай аспектиде каралганына байланыштуу.

Баарлашуу негизинен жеке адамдар аралык өз ара аракеттенүүсүнө тиешелүү болсо, **коммуникацияга** – коомдогу маалымат алмашуу мааниси кошулат.

Ушул себептүү **баарлашуу** түшүнүгү социалдык жактан шартталган, көбүнчө сөз каражаттарынын жардамы менен ишке ашырылган таанып-билүүчүлүк, эмгектик жана чыгармачылык ишмердүүлүктүн ар түрдүү чөйрөсүндө адамдар аралык ой жүгүртүүлөр, сезимдер менен алмашуунун процесси. Андан айырмаланып, **коммуникация** —бул социалдык жактан шартталган, жеке адам гана эмес, массалык мамилелерди ар түрдүү вербалдык (оозеки же жазуу) жана оозеки эмес байланыш аспаптарынын (вербалдуу эмес) жардамы менен түзүү.

Изилдөөчүлөр (Т.Г. Грушевицкая, М.Р. Кондубаева, В.Д. Попков, А.П. Садохин ж.б.) **баарлашуу** түшүнүгүнө жок дегенде эле үч процесс кире тургандыгын белгилешет: *коммуникация* (маалымат менен алмашуу), *интеракция* (өз ара аракеттенүүсү) жана *социалдык перцепция* (кабыл алуу жана өнөктөштү түшүнүү).

“*Баарлашуу – маданияттын* пайда болушунун жана анын өнүгүшүнүн негизги факторлорунун бири, адамдын жашоосунун маданий феномени болгондуктан, таанып-билүүнүн, сактоонун, өзүнө ылайыктап өзгөртүүнүн (трансформациялоонун) жана маданияттын руханий, материалдык баалуулуктарын жаратуунун шарты жана каражаты. Ошондуктан илимдин ар кайсы тармактарынын *баарлашуу, кептик коммуникация* проблемасына кызыгуусу түшүнүктүү”- деп жазат О.В.Гаврилова. (25-б).

Л.С. Выготский “**Адам-** тилди жана маданиятты алып баруучу инсан болгондуктан, ага ылайык, тил жана маданият антропологиялык мүнөздө.

Тил - маданияттын күзгүсү, анда адамды курчап турган кадимки турмуш гана эмес, коомдук аң-сезим, элдин ой жүгүртүүсүнүн өзгөчөлүгү (менталитети), улуттук кулк мүнөзү, жашоо образы, үрп-адаттары, каада-салттары, адеп-ахлагы, баалуулуктар системасы, дүйнө таанымычагылдырылат.

С. М. Верещагин, В. Г. Костомаров “биздин жашоо образды мүнөздөгөн, практикалык тажрыйбанын жана идеялардын социалдык жыйындысы болгондуктан, **тил маданиятсыз жашай албайт**” деп белгилейт.

Россиялык изилдөөчү Л.Н. Петрова «Вильгельм фон Гумбольдт – тил жана ой жүгүртүү, дүйнө тааным, менталитеттигиз байланышта гана болбостон, бирин бири шарттайт жана бири бирине таасир этет деген тезисти айтып чыккан. Жаңыгумбольдтчулар (неогумбольдтианцы) мектебин түптөөчүсү Лео Вайсгербер “дүйнөнүн тилдик сүрөтү” («языковая картина мира») деген түшүнүктү киргизсе, ХХ кылымдын ортосунда Людвиг Витгенштейн өзүнүн «Логико-философский трактат» аттуу ишинде “тил-чыныгы жашоону өзгөртүү касиетине ээ” деп жазгандарын белгилейт.

Тил адамдардын ортосундагы мамилелердин каражаты катары анын жардамы менен калыптанган ошол коомдун **маданияты** бири бири менен өтө тыгыз байланышта, үзгүлтүксүз өз ара аракеттенүүдө болгондугу алардын өсүп өнүгүүсүнө өбөлгө түзөт.

Тил жана маданияттын өз ара байланышы, өз ара аракеттенүүсү адамдык коомдун өнүгүшүнүн олуттуу фактору. Маданият бир топ социалдык-тарыхый себептердин таасири менен өзгөрүшү мүмкүн, тил болсо ошол өзгөрүүлөрдүн күбөсү катары, маданиятты чагылдырып эле тим болбостон, маданиятты сактап, муундан муунга өткөрүүгө жөндөмдүү.

Э. Сепир **тил** - адамдын ар түрдүү: руханий, коомдук, өндүрүштүк чөйрөлөрүндөгү ишмердүүлүгүнүн натыйжаларынын жыйындысы болгон **маданияттын ажырагыс бөлүгү**, ошол эле учурда, ой жүгүртүүнүн формасы катары, эң башкысы, байланыштын каражаты болгондуктан, тил-маданияттын эң маанилүү элементи экендигин ырастайт.

Тил – сүйлөшүү жамаатынын маданиятын, салт-санаасын, сезимин сактоону жана аны муундан муунга өткөрүүнү уюштурган, бир этноско кирген адамдардын агымын калыптандыруучу коомдук күчтүү аспап.

Коом тилдеги өзгөрүүлөргө жана анын өнүгүшүнө себепчи болсо, тил **маданияттын өнүгүүсүнө** таасирин тийгизет. **Тил жана маданият, тил жана коом** диалектикалык биримдикте жана ажырагыс өз ара таасирленүүдө турат. Тил коомдук турмушта жана маданиятта болгон өзгөрүүлөргө сезгич болуп, коммуникациянын каражаты гана болбостон, башка элдин маданияты, жашоосу социалдык мамилелери менен таанышуунун ыкмасы болот. Буларды билбей туруп жигердүү тилдик мамилелерди куруу мүмкүн эмес.

Коммуникация жана баарлашуу адамдын жашоосунун ажырагыс жагы, демек, маданияттын дагы айыргыс бөлүгү экени талашсыз. Бул маанилүүлүктү баса белгилеп, изилдөөчүлөр маданиятты баарлашууга (коммуникацияга)

теңеп, “**маданият аралык коммуникация**”(«*межкультурная коммуникация*») деп аташкан.

Ири америкалык адис Э. Холл маданият – *бул коммуникация, коммуникация— бул маданият* экендигин ырастайт.

Изилдөөчүлөр (Т.В. Бердникова, Д.В. Калуженина, Ю.В. Каменская, Н.В. Мартиросян, Е.В. Старостина) “**баарлашуу** ар бир адамдын жана бүткүл коомдун турмушунда эң башкы ролду ойнойт” деп, адамдын дээри менен байланыштуу эң негизги керектөөлөрдүн бири экенин белгилешет. Адам сүйлөп жатканда билип-билбей өзү тууралуу ар кандай маалыматтарды билдирет. Мындай информация инсандын **тилдик паспорту** болуп, адамдын жалпы маданиятынын, тарбиясынын деңгээли тууралуу кабар берет. Адам сүйлөй баштары менен айлана-чөйрөдөгүлөргө тилдик паспорттун көрсөтөт. Тилдик паспорту ылайыктуу болушун каалаган адам, сүйлөө эрежелерин сактаганда гана башка кишилерде оң таасир калтыра алат жана тескерисинче.

Ошого карабастан, тилдик паспорттун жакшы болушуна кам көрүү – татаал иш, анткени туура жана натыйжалуу баарлашууну түзүү үчүн байланыш кыйынчылыктарынын алдын алуу, адам башкаларда өзү жөнүндө жакшы пикир калтыруу үчүн маданияттын ажырагыс бөлүгү болгон **баарлашуунун маданиятына, өзгөчө сүйлөө маданиятына, кептик этикетке б.а. кептик маданиятка** атайын үйрөнүшү керек”.

Кыргызстандык лингвист М.Х. Манликованын “**кептик этикетке ээ болуу**, б.а. кептик жүрүм-турумдун системасын, сылык баарлашуунун туруктуу формулаларын өздөштүрүү авторитетке ээ болууга өбөлгө түзүп, ишенимди жана сый-урмат мамилени туудурат” деген пикири менен толук макулбуз. Кептик этикеттин эрежелерин билүү, аларды дайыма аткаруу адамдын баарлашууда кыйынчылыктарга кабылбоосуна, өзүн ишенимдүү сезишине жардам берет. Кептик этикетти так жана туура аткаруу ишкердик баарлашууда клиенттерде жана өнөктөштөрдө мекеме тууралуу жакшы пикир калтырып, оң абройун колдойт. **Кептик этикет** улуттук маданият өзгөчөлүгүнө ээ. Ар бир эл кептик жүрүм-турумдун системасын курган. Кандай гана лингвомаданияттык коом болбосун, анда адептүүлүк, сезимталдык, чыдамдуулук, боорукерлик, ырааттуулук сапаттары өзгөчө бааланып келген”.

С.Г. Тер-Минасова “Натыйжалуу мамилелерди түзүү үчүн башка тилди терең билүү аздык кыларын практика көрсөттү: “ар бир сөздүн аркасында улуттук аң-сезим менен шартталган дүйнө таанымы турат” дегендей чет тилинин ар бир сөзү башка дүйнө, башка маданиятты чагылдырат.

Жогоруда айтылгандардан баарлашуу маданиятына азыркы көз караш менен караганда, анымамилелерди түзүүнүн жагдайына карата тилдик, адептик жана стилистикалык нормаларды, коюлган коммуникативдик милдеттерди жана иш билги (компетенцияларды) сактоо деп билүү келип чыкты.

Казахстандагы үч тилдүүлүк шартында орус тилин окутуунун максаты лингводидактиканын негизги категорияларынын бири жана маданияттын базалык компоненти болгон коммуникативдик компетенцияларды калыптандырууга байланыштуу. Өзгөрүлгөн тилдик жагдайга карабастан, орус

тили Қазақстанда улуттар аралық тилдин ролун атқарууда жана азыркы этапта адистерди даярдоонун студенттик чөйрөсүндө маанилүү орду бар.

Атап айтканда, орус тили сабактарында тилдик, лингвистикалык, коммуникативдик компетенцияларды калыптандыруу - кандай гана болбосун маданият мейкиндигинде байланыштарды түзө алган болочок адистин чыгармачылык мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүүгө шарт түзөт. Жогоруда аталган компетенцияларды өнүктүрүүсүз, атаандашыкка туруктуу, чыдамдуу инсанды даярдоо мүмкүн эмес, анткени жогорку окуу жайдагы биринчи күндөн тартып, жөнөкөй текстке тилдик анализ жасоодон илимий текстти комплекстүү талдоого чейин студентте практикалык көндүмдөр калыптанат.

Экинчи глава “Педагогикалык багытта билим алган студенттерде орус тилин окутууда баарлашуу маданиятын калыптандыруунун лингводидактикалык негиздери” деп аталып, анда изилдөөнүн үчүнчү милдет аткарылган.

Кесиптик чөйрө адамдын ишмердүүлүгүндө негизсалуучу касиетке ээ. Педагогикалык багытта билим алып жаткан студент үчүн керектүү билимдердин жыйындысына ээ болуу гана эмес, ошол билимдерди окуучулар менен жакшы мамилелерди түзүүдө пайдаланып, баарлашууну туура уюштуруу ийгиликтүү кесиптик ишмердүүлүктүн ачкычы болорун унутпашыбыз керек.

Қазақстан Республикасында болочок педагогдун орус тилин үйрөнүүсү социалдык жана кесиптик байланыштарды түзүүнүн, кесипке ээ болуунун зарыл шарты экени белгилүү. Ушуга байланыштуу болочок педагог - адистерди иштиктүү орус тилине, баарлашуунун маданиятына үйрөтүүдө, алардын инсандык интеллектуалдык жана кесиптик өсүшүнө мындан дагы эффективдүү жолдорду изденүүгө, окутуунун сапатын жогорулатуу маселесине олуттуу маани берилүүдө.

Орус тилин окутуунун практикалык курсуна аз саат бөлүнгөндүктөн (2 - кредит), педагогикалык багытта окуган студенттерди окутуу жараянын кыска мөөнөттө коюлган максаттарга жетип, жакшы натыйжаларды ала тургандай кылып уюштуруу керек. Ушуга байланыштуу, келечектеги педагог - студенттерди кесиптик багытта окутууда материалдарды жана аларды окутуу усулдарын тандоого окутуучу дыкаттык менен мамиле кылышы абзел.

Орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандырууга максатталган моделин иштеп чыгуу үчүн педагогикалык багытта билим алып жаткан студенттердин кесиптик даярдоо системасын талдоо керек.

Педагогикалык багыттагы студенттерди кесиптик даярдоо системасы адистик маданиятты өнүктүрүүнү талап кылат. И.Я. Лернер кесиптик маданият 4 компоненттен турарын белгилейт: **биринчиси** - алган билимин кайсы чөйрөдө колдоно турганын билүү; **экинчиси** - ишмердүүлүктүн белгилүү ыкмаларынын тажрыйбасы; **үчүнчүсү** - жаңы кесиптик маселелерди чечүүгө чыгармачылык мамиле кылууну билүү; **төртүнчүсү** - инсанды баалоо аркылуу кесиптик ишмердүүлүккө эмоционалдык мамиле кылуу тажрыйбасынын болушу. Педагогдун “кесиптик маданият” түшүнүгүнө тигил же бул тилди билүү гана эмес, ошол мамлекеттеги элдин маданиятын билип, жүрүм-турум

нормаларын, кептик маданиятын, кептик этикет жана баарлашуу маданиятын өздөштүрүүсү дагы кирет.

Педагогдун кесиптик даярдоосу предметке эмес, адистикке багытталышы керек, башкача айтканда, педагогду даярдоодо билимге жана көндүмдөргө негизделген профессионалдык чебердигин өнүктүрүү систематүзүүчү фактор болуп, анын инсандыгын, баарлашуу маданиятын “Кесиптик орус тили” предметин окутуу аркылуу калыптандыруу болуп саналат. Студенттердин өз алдынча билим алуусуна түрткү болуп, алардын жекече жөндөмдөрүн ишке ашырууга мүмкүнчүлүк берүү зарыл шарт экени белгилүү.

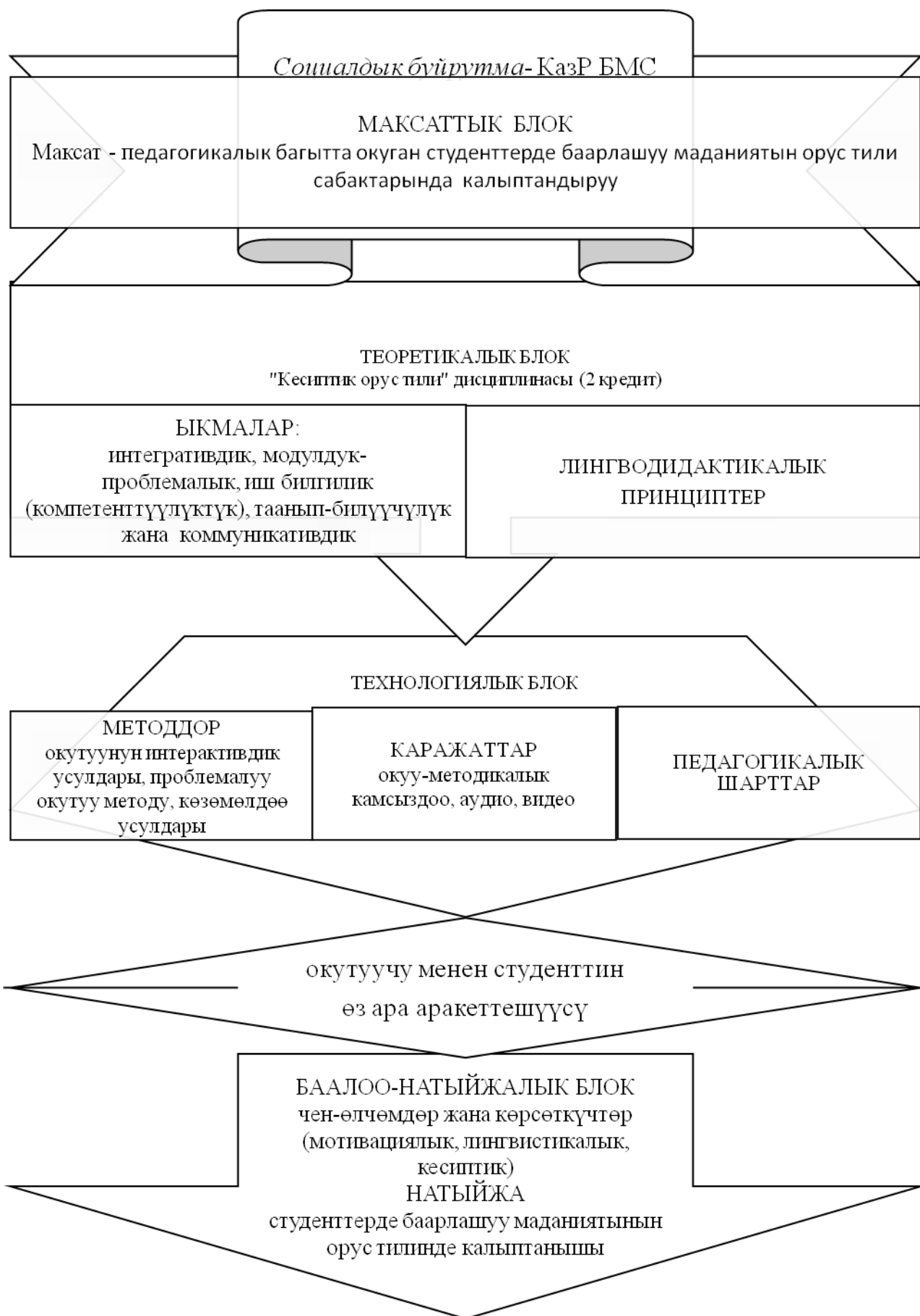
Педагогкалык багытта билим алып жаткан студенттердин орус тили сабагында баарлашуу маданиятын калыптандыруу үчүн иштеп чыккан моделди карап көрөлү (2.1.- сүрөт.).

Педагогикалык багытта билим алган студенттерде орус тили сабагында баарлашуу маданиятын калыптандыруунун лингводидактикалык модели азыркы методисттер Н.А. Ахметова, Т.М. Балыхина, Е.А. Быстрова, К.Д. Добаев, Д.Д. Дмитриева, М.Р. Кондубаева, В.Г. Костомаров, М.Х. Манликова, О.Д. Митрофанова, И.Я. Лернер, Е.И. Пассов, Л.В. Щерба ж.б. иштеп чыккан лингводидактиканын маанилүү теориялык жыйынтыктарына негизделген.

Педагогикалык багытта билим алган студенттерде орус тили сабагында баарлашуу маданиятын калыптандыруунун лингводидактикалык модели **5 блоктон турган** компоненттик курамдан турат: максаттык (максат), теоретикалык (ыкмалар, лингводидактикалык принциптер), окутуучу жана студенттин өз ара аракеттенүүсү жана баалоо-натыйжалуулук (компетенциялар, чен-өлчөмдөр, баалоонун көрсөткүчтөрү, натыйжа).

Бул моделди түзүүдө орус тилин окутуу методикасынын бир катар лингводидактикалык принциптерин бөлүп чыгардык:

1. Окутуунун жана тарбиялоонун бирдиктүүлүк принциби.
2. Индивидуалдаштыруу принциби
3. Көрсөтмөлүүлүк принциби.
4. Эне тилин эске алуу жана түшүнүктүүлүк принциптери.
5. Аң-сезимдүүлүк, активдүүлүк жана өз алдынчалуулук принциптери.
6. Теориянын жана практиканын өз ара байланыш принциби / кесиптик багыттоо принциби.
7. Илимий жана системалуулук принциби.
8. Өзгөргүчтүк (вариативдик) принциби.
9. Коштуруу (интегративдик) принциби.
10. Коммуникативдик багыттоо принциби.
11. Тилдик машыгуу менен тилдик практиканы айкаштыруу принциби.
12. Кептик ишмердүүлүктүн негизги түрлөрүнүн өз ара аракеттенүү принциби.
13. Башка өлкөлөрдү тилди үйрөнүү аркылуу таануу окутуу принциби.
14. Окуу материалдарын азайтуу принциби.
15. Окуу- грамматикалык материалдарды өздөштүрүүдө мезгилдик ыраатуулукту эске алуу принциби.
16. Баарлашуу маданиятынын чыныгы деңгээлине таянуу принциби.
17. Баарлашуу маданиятына ээ болуу принциби.

2.1 сүрөт. Педагогикалык технологияларды колдонуунун негизинде орус тили сабактарында баарлашуунун маданиятын калыптандыруу модели

Жогоруда каралган принциптердин бардыгы педагогикалык багытта билим алган студенттерге орус тилин натыйжалуу окутуу стратегиясын аныктаган жоболордун бирдиктүү системасы болгондуктан, алар өз ара шартташкан, өз ара байланышта болуп, бирин бири толуктап турат. Ошондуктан ушул көрсөтүлгөн принциптердин бардык жыйынын сактоо гана орус тили сабактарында студенттерде баарлашуу маданиятын калыптандыруу боюнча каалаган натыйжаны камсыз кылат.

Экинчи главанын экинчи параграфында орус тилинокутууда баарлашуу маданиятын калыптандырууга арналган илимий жана окуу-методикалык камсыздоого талдоо жүргүзүлдү.

Булар россиялык, казахстандык жана кыргызстандык окумуштуулар Т.В. Самосенкова (Белгород, 1999), Чан Динь Лам (Алматы, 2004), С.Н. Бирюкова, Е.Э. Сапожникова (М., 2004), Чимэдийн Туул (М., 2005) Ли Дань (М., 2008), А.С. Хехтель (М., 2008) А.М. Мирзоев (Душанбе, 2013) ж.б. диссертациялык изилдөөлөрү.

Орус тилин казах аудиториясында окутуу проблемаларына арналган бир топ изилдөөлөр: О.Я. Ким (Алматы, 2003) гуманитардык факультеттердеги казах-студенттерине орус тилинин суроолуу сүйлөмдөрүн окутуу; А.Б. Насырова (Алматы, 2005) казах мектебиндеги болочок орус тили мугалиминин оозеки кесиптик кебин өркүндөтүү методикасы жөнүндө; И.Халитова (Алматы, 2005) М.Р. Кондубаеванын жетекчилиги алдында аткарылган кептин маданияты сабактарында филолог-студенттерди сүйлөө адебине (этикетке) үйрөтүү ж.б. каралды.

Орус тилин жогорку окуу жайларында окутууга арналган жана баарлашуу маданиятын калыптандыруунун айрым маселелерин чагылдырган кыргызстандык окумуштуулардын бир топ эмгектери каралды, мисалга С.А. Елебесованын диссертациялык изилдөөсү улуттук педагогикалык ЖОЖдордо орус тилинин практикалык курсун кесиптик багытта окутуу проблемаларына арналган (Москва, 1987), Н.А. Ахметова орус тилинин практикалык курсун окутуу боюнча көптөгөн окуу-усулдук колдонмолорду, окуу китептери иштеп чыккан, М.Х. Манликова орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруу боюнча кеңири усулдук материалдарды түзгөн.

Орус тилинин практикалык курсун окутуу проблемаларын изилдеген кийинки мезгилдеги изилдөөлөр дагы бар (Д. Куттубаева, Э.А. Супатаева, Д. Арыпбекова, Г.С. Доолоталиева, М. Куканова, Г.М. Калматова ж.б.)

Казахстандык методисттер тарабынан ар кандай адистиктеги студенттерге орус тилин окутуу боюнча көп усулдук материалдар иштелип чыккан: Жаналина Л.К., Сарбаева Т.М., Мусатаева М.Ш., Шеляховская Л.А., Миронова В.Г., Хмельницкая И.Б., Мамекбаева С.А., Алиева К.Т., Огус Т.К., Абдыкулова К.Е., Ким Г.В., Павленко В.К., Абжанова Т.А., Кдырбаева Р.А., Кочергина Т.Д., Гиздатов Г.Г., Цой А.А., Бекишева Р.И., Мусатаева М.М., Карымсакова Р.Д., Жаппарова К.З., Айкенова Р.А., Н.А. Сандыбаевой, Салагаев В.Г., Нарожная В.Д., Зуева Н.Ю., Мухамадиев Х.С., К.К. Ахмедьяров, К.К. Жаркынбекова, Бекишева Р.И., Кочергина Т.Д., Тохтамова Р.К.,

Кажигалиева Г.А., Бекбосынова А.Ж., Жумагулова Б.С., Кадырова Г.Р., Маймакова А.Д., Утесбаева Ж.М., Жаналина Л.К., Капенова Ж.Ж., Бексеитова К.И., Шаикова Г.К., Балмагамбетова Н.К. Барышева С.Х., Бисенгалиева С.И., Есенаманова Н.А., Жалмуханова З.Т., Кабдулова Г.М. Карташева А.Н., Кенжегалиева С.К., Муканова Г.Ж., Мухтарова Г.С., Нурудинова Г.С., Нурсеитова А.К..

«Педагогикалык багытта билим алган студенттерде орус тили сабагында баарлашуу маданиятын калыптандыруу технологиясынын эксперименталдык текшерүү» деп аталган үчүнчү глава изилдөөнүн төртүнчү милдетин аткарууга арналган.

Педагогикалык багытта билим алган студенттерде орус тили сабагында баарлашуу маданиятын калыптандыруу технологиясы сунушталып жана тажрыйба-эксперименталдык иштерди жүргүзүү этаптары, алардын натыйжалары көрсөтүлгөн.

Орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруунун натыйжалуулугун аныктоо боюнча тажрыйба-эксперименталдык изилдөөлөр Абай атындагы Казах улуттук педагогикалык университетинин филология жана көп тилдүүлүк билим берүү Институтунун, Казах Кыз-келиндер педагогикалык университетинин казах филологиясынын жана дүйнөлүк тилдер факультетинин студенттеринде өткөрүлдү.

Педагогикалык эксперимент үч этапты камтыды.

I этап– эксперименттин планын жана и программасын иштеп чыгуу, тизмектеп жазып чыгуу (констатациялоо) тажрыйбаларын жүргүзүү;

II этап – калыптоо экспериментин жүргүзүү;

III этап – жыйынтыктоочу: студенттердин билимин текшерүү; тажрыйба-эксперименталдык изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын талдоо; жалпылоо жана негизги жыйынтыктарды тактоо.

Тажрыйбалардын ар кандай этаптарында Абай атындагы Казах улуттук педагогикалык университетинин филология жана көп тилдүүлүк билим берүү Институтунун, Казах Кыз-келиндер педагогикалык университетинин казах филологиясынын жана дүйнөлүк тилдер факультетинин 231 (эксперименталдык топто 123 жана контролдук топто 108) студенти катышты.

Биринчи этапта Абай атындагы Казах улуттук педагогикалык университетинин филология жана көп тилдүүлүк билим берүү Институтунун, Кыз-келиндер педагогикалык университетинин казах филологиясынын жана дүйнөлүк тилдер факультетинин студенттерине багытталган Типтүү программанын негизинде түзүлгөн «Кесиптик орус тили» («Профессиональный русский язык») жумушчу программаны жетекчиликке алган тажрыйба-эксперименталдык иштердин планы иштелип чыккан.

Тажрыйба-эксперименталдык иштердин максаты - педагогикалык багытта билим алган студенттерде орус тили сабагында баарлашуу маданиятын калыптандыруу технологиясынын эффективдүүлүгүн текшерүү».

Констатациялоочу экспериментте жогоруда санап өтүлгөн жогорку окуу жайлардын студенттеринен байкоо жана эксперименттик топ тандалып, аларга

баарлашуу маданиятын калыптандырууну ишке ашыруу талаптарына ылайык **методологиялык, стратегиялык жана тактикалык** жактан жаңы технология, катышуучуларды сурамжылоо, ошондой эле байкоо жүргүзүү, аңгемелешүү, диалог, монолог, диктант, текст менен иштөө ыкмалары колдонулду.

Констатациялоочу этапта жүргүзүлгөн сурамжылоонун жыйынтыктарын талдаганда, көпчүлүк респонденттердин (алыскы аймактардан келген студенттердин жана оралмандардын) жогорку окуу жайында орус тилин үйрөнүүдө бир топ эле кыйынчылыктарга дуушар болгондугу аныкталды.

Өткөрүлгөн сурамжылоонун жыйынтыктары окутуучулар жана окуу курстарынын уюштуруучулары тарабынан окуу процессин төмөнкүдөй жакшыртуусуна жардам берет:

Орус тилин экинчи же чет тили катары окуп жаткан студенттердин тилди билүү деңгээлин гана эмес, тилдик тажрыйбасын эске алуу менен чакан топторго бириктирүү; топтогу студенттерди индивидуалдуу окутуу; мурун кандайдыр бир чет тилин үйрөнүү практикасы болгон студент азыр окуп жаткан тилдеги тигил же бул кубулушту (мисалга, фонетика, лексика жана грамматиканын элементтерин) тажрыйбасы жок студентке үйрөтүү боюнча топтун тичиндеги жагдайды падалануусу; окутулуп жаткан жаңы тилдин кубулуштарын түшүндүрүүдө салыштырып талдоонун элементтерин атайын максаттуу колдонуусу.

Эксперименттин **констатациялоочу этабынын** иш жыйынтыктары текст менен иштөө процессинде дагы аныкталды жана 3.1 и 3.2 таблицаларында, 3.1. сүрөтүндө көрсөтүлдү.

Тексттин мазмунун жакшы түшүнбөгөндүктөн студенттердин деңгээли төмөн болду, текстти талдоодо кыйналуулар, өз алдынча иштөө көндүмдөрүнүн жоктугу байкалды.

Көп тилдерди билген студенттердин тобунда орус тилин үйрөтүү алкагында окутуу усулдары көңүл бурууну талап кылат. Студенттер орус тилин үйрөнүүгө кызыгуусу жана мындан ары дагы турмуштагы өз ара мамилелерди түзүү үчүн баарлашуу маданиятына ээ болуусу маанилүү.

Эксперименттин калыптоо этабында инновациялык методдорду (окутуунун интерактивдүү методдору, проблемалык окутуу методу, аудио жана видео материалдарды пайдалануу ж.б.) колдонуу менен окутулду.

Инновациялык ыкмалардын негизинде өтүлгөн сабактар окуучулардын интеллектуалдык, коммуникативдик, лингвистикалык жана чыгармачылык жөндөмдөрүнүн өнүгүүсүн; окуучулардын инсандык сапаттарынын калыптанышын; окуп-билүүчүлүк ишмердүүлүгүнө жана жемиштүү чыгармачылыктын деңгээлине таасир эте турган көндүмдөрдүн калыптанышын, ой жүгүртүүнүн ар түрдүү типтеринин өнүгүүсүн, сапаттуу билимдердин жана көндүмдөрдүн калыптанышын камтыйт.

Мындай сабактарда студенттер үчүн өзүн өзү көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрү түзүлөт, ошол эле учурда окутуунун өзөгү болгон жазуу жана оозеки сүйлөө көндүмдөрүн өнүктүрүү окуу милдети өздөштүрүлөт. Бул текстке таянган тапшырмалардын ар кандай түрлөрү: баарлашууга түрткү боло турган машыгуу

аркылуу окуу туудан баштап проблемалык- коммуникативдикке чейин жана маданиятын калыптандыруучу (мисалга, иштин топтук формасынын негизинде уюштурулган экспресс-семинар, “Тегерек стол» дискуссиясы, «Ролдук дискуссия», “Ким көбүрөөк?”, Ким тезирээк?” “Терминди тап”, “Сөздөрдү тематикасы боюнча топто”, “Синонимдик жуптарды танда” деген дидактикалык оюндары педагогикалык багыттагы студенттерде ???

Бир эле технология ар башка адамдын колдонуусунда ар кандай болушу мүмкүн экендигин белгилеп кетүү керек: бул жерде педагогдун инсандык сапаттары, окуучулардын контингентинин өзгөчөлүктөрү, алардын жалпы маанайы, аудиториядагы психологиялык жагдай мааниге ээ. Өзүнүн педагогикалык ишмердүүлүгүнүн начар жактарын сезип, ага иштөөнүн максатка ылайык ыкмаларын, инновациялык өзгөртүүлөрдү киргизүү менен, окутуучу өзү дагы кесиптик жактан өркүндөшү, окуучулары менен болгон жеке өздүк жана билим берүү мамилелеринин, өз ара аракеттенүүсүнүн сапатын жакшыртуунун үстүндө дайыма иштеши керек.

Тажрыйба- эксперименталдык иштин контролдук (жыйынтыктоочу) этабында орус тилин экинчи чет тили катары окутуу сабактарында инновациялык технологиялардын негизинде түзүлгөн, предметке кызыгууну өстүрүүгө жана студенттердин чыгармачылыгын ишке ашырууга багытталган тапшырмалар колдонулду.

Эксперименталдык топтогу (ЭТ) констатациялоочу жана жыйынтыктоочу этаптарындагы тажрыйбалардын жыйынтыктары 3.1. таблицасында көрсөтүлдү.

3.1. таблицасы. Эксперименталдык топтогу констатациялоочу жана контролдук (жыйынтыктоочу) этаптарындагы тажрыйбалардын жыйынтыктарынын салыштырма мүнөздөмөсү

ЖОЖдун аталышы	Жалпы саны	Жыйынтык %					
		Жогорку деңгээли		Ортоңку деңгээли		Төмөнкү деңгээли	
		Конст. этап	Жыйынт. этап	Конст. этап	Жыйынт. этап	Конст. этап	Жыйынт. этап
Абай ат. КазУПУ, ККПУ	100 %	24,4%	30,1 %	44,7%	55,3 %	30,9%	14,6 %

Эксперименталдык топтун констатациялоочу жана жыйынтыктоочу этаптарындагы тажрыйбалардын натыйжаларында олуттуу өзгөрүүлөрү болду: жогорку деңгээл 5,7 % га. ортоңку деңгээл 10,6 % га көтөрүлдү, ал эми төмөнкү деңгээл 16,3 % га азайды. Жалпылап айтканда, ЭТ натыйжалары ортоңкудан жогоркуга, төмөнкү деңгээлден ортоңкуга өттү десек болот.

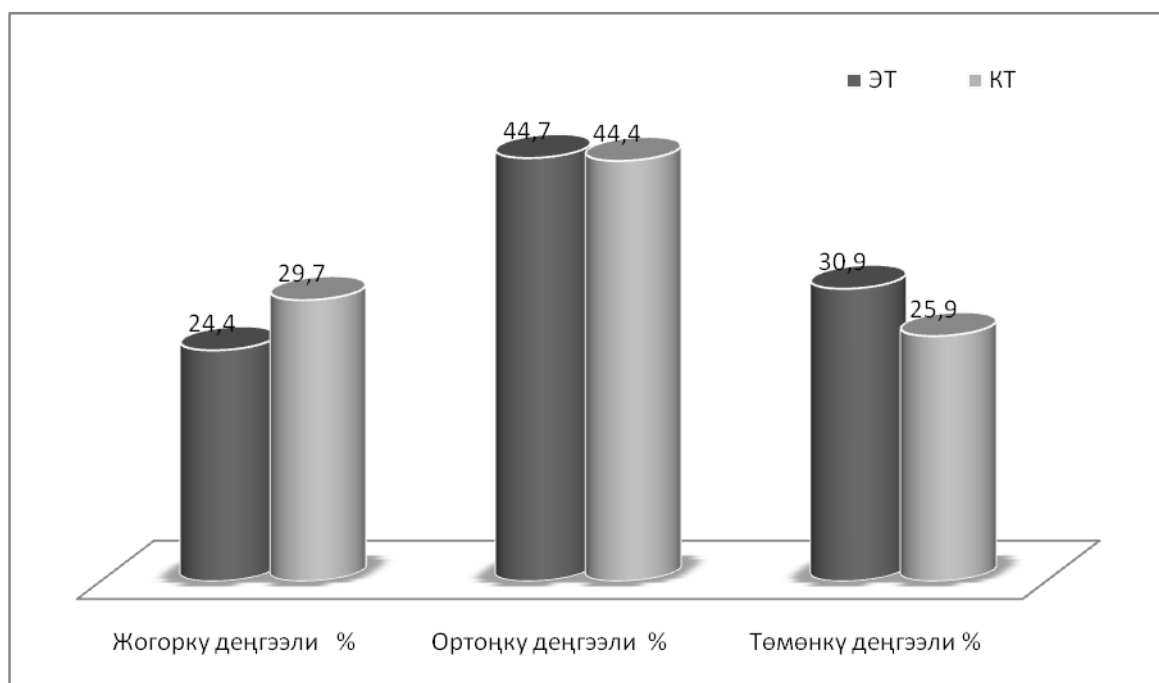
Эксперименттин констатациялоочу жана жыйынтыктоочу этаптарындагы контролдук топтун (КТ) натыйжалары 3.2. таблицасында берилген.

3.2. таблицасы. Контролдук топтогу констатациялоочу жана контролдук (жыйынтыктоочу) этаптарындагы тажрыйбалардын жыйынтыктарынын салыштырма мүнөздөмөсү

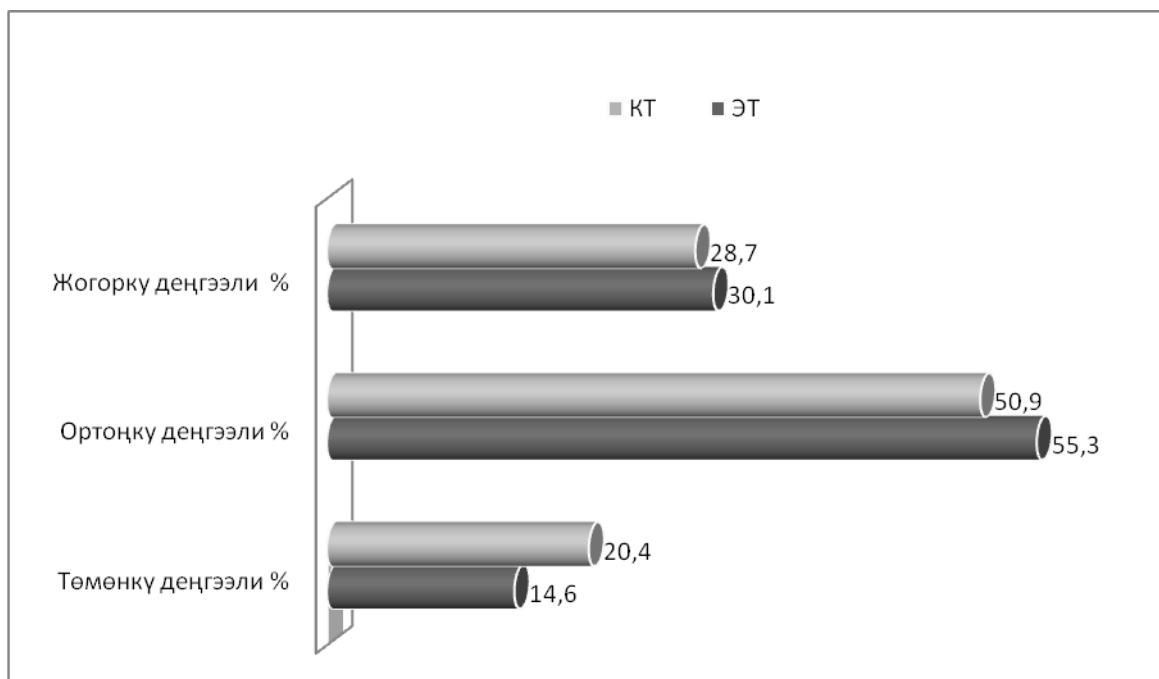
ЖОЖдун аталышы	Жалпы саны	Жыйынтык %					
		Жогорку деңгээли		Ортоңку деңгээли		Төмөнкү деңгээли	
		Конст. этап	Жыйынт. этап	Конст. этап	Жыйынт. этап	Конст. этап	Жыйынт. этап
Абай ат. КазУПУ, ККПУ	100 %	29,7%	28,7 %	44,4%	50,9 %	25,9%	20,4 %

Эксперименттин констатациялоочу жана контролдук(жыйынтыктоочу) этаптарындагы тажрыйбалардын натыйжаларында олуттуу өзгөрүүлөрү болду: жогорку деңгээл 2,8 %га, ортоңку деңгээл 3,7 %га, көтөрүлдү, ал эми төмөнкү деңгээл 6,5 % га азайды. Жалпылап айтканда, КТ натыйжалары ортоңкудан жогоркуга, төмөнкү деңгээлден ортоңкуга өтүү десек болот.

3.1. и 3.2. сүрөттөрүндө эксперименттин ЭТ жана КТ констатациялоочу жана жыйынтыктоочу этаптарындагы тажрыйбалардын жыйынтыктарынын салыштырма мүнөздөмөсү берилди

3.1. сүрөт. Эксперименттин ЭТ жана КТ констатациялоочу этабынын жыйынтыктарынын салыштырма мүнөздөмөсүнүн диаграммасы

3.2. сүрөт. Эксперименттин ЭТ жана КТ контролдук(жыйынтыктоочу) этабынын жыйынтыктарынын салыштырма мүнөздөмөсүнүн диаграммасы

Педагогикалык багытта билим алган студенттерде орус тили сабагында баарлашуу маданиятын калыптандыруу боюнча өткөрүлгөн тажрыйба-эксперименталдык иштин натыйжасында контролдук топко караганда эксперименталдык топто көрсөткүчтөр жогору болду. Ошону менен орус тилин экинчи тил катары окутууда баарлашуу маданиятын калыптандыруу боюнча биз иштеп чыккан моделдин эффективдүүлүгү жана аныктыгы тастыкталды.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ

1. Азыркы кезде Казакстанда коомдун бардык чөйрөлөрүндө, анын ичинде билим берүү тармагында алгылыктуу өзгөрүүлөр жүрүүдө. Жогорку окуу жайынын негизги милдеттеринин бири- көп тилдүүлүк билим берүүнү киргизүү болуп саналат. Студенттердин мамлекеттик жана орус тилдерин гана окубастан, англис тилин дагы жигердүү үйрөнүшүнө шарт түзүү боюнча активдүү чаралар көрүлүүдө. Көп тилдүүлүк билим берүүнү киргизүү ЖОЖдорго, өзгөчө билим алып жаткандарга өзүлөрүнүн жөндөмдөрүн ишке ашыруудагы, билимин жана көндүмдөрүн өзүнүн жана өлкөсүнүн өнүктүрүүдө колдонуунун чоң перспективаларды берери белгилүү. Көп тилдүүлүк билим берүүнү ишке ашыруу билим берүү чөйрөсүндөгү дүйнөнү глобалдаштыруу, интернационализациялоо шартында натыйжалуу кызмат кыла турган, баарлашуу маданиятына ээ болгон көп маданияттуу инсанды калыптандыруу үчүн тилдерди үйрөтүүдө ар түрдүү инновациялык технологияларды колдонууну талап кылат.

2. Азыркы лингводидактикалык илимде жана практикада тилдерди студенттерге окутуудагы баарлашуу маданиятын калыптандыруу

проблемалары менен байланышкан, изилдөө объектиси коммуникативдик маданиятты өнүктүрүүнүн натыйжалуулугуна жана эффективдүүлүгүнө таасирин тийгизе турган педагогикалык шарттар болгон жеткиликтүү жалпыланган теоретикалык жана практикалык иштелмелер дээрлик жок десек болот.

3. Орус тилин окутуунун маанилүү милдети - турмуш менен байланышты, коммуникативдик багыттоонун принциптерине негизделген теориялык билимдердин жана практикалык көндөмдөрдүн өз ара байланышын окутуу процессинде ишке ашырууга умтулуу экенин биз иштеп чыккан моделдин негизинде баарлашуу маданиятын калыптандыруу технологиясын ишке ашыруу далилдеди. Инновациялык технологияларды колдонуу менен өткөн сабак билим алуу процессин кызыктуу кылып, студенттердин чыгармачылык потенциалын өнүктүрөт.

4. Биз сунуштаган орус тилин окутуу алкагында баарлашуу маданиятын калыптандыруу технологиясы окутуунун кесиптик багытталуусун жана окуу жараянынын түрткү боло турган негизин ишке ашырат жана окуу топторунда келечектеги адистиктин терминологиясына кызыгуу пайда болуп, чыгармачылык иштерди аткаруунун деңгээли олуттуу жогорулап, студенттер баарлашуу маданиятынын көндүмдөрүнө ээ болушту.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Изилдөөлөрдүн натыйжаларын тилдик эмес адистиктердин студенттери үчүн программаларды, стандарттарды жана усулдук көрсөтмөлөрдү түзүүдө колдонсо болот.

2. Иштелип чыккан лингводидактикалык модель жана орус тили сабагында баарлашуунун маданиятын калыптандыруу технологиясы тилдик эмес адистиктерде билим алып жаткан кыргыз, казах жана чет өлкөлүк студенттерге практикалык жардам боло алат.

3. Изилдөөдөн алынган натыйжалар колледж менен орто мектептердин жогорку класстарында орус жана чет тилдерин окутууга сабактардын конспектилерин түзүүдө пайдаланууга болот.

Изилдөөнүн жалпы натыйжалары төмөнкү эмгектерде чагылдырылды:

1. Досманова, Г.И. Профессиональный русский язык : окуу-усулук комплекс. – Алматы, 2015. – 50-б.
2. Досманова, Г.И. The formation of communicational culture of the students at the lessons of Russian language [Текст] / Г.И.Досманова // Наука и мир. - №2(18). – Том 2. – 2015. – 113-115-б.
3. Досманова Г.И. Communicative aspect of professional preparation of students at the Russian lessons [Текст] / Г.И.Досманова // Наука и мир. - № 10(26). – Том 2. – 2015. –57-58-б.
4. Досманова Г.И. Особенности педагогического общения у студентов

педагогических направлений на занятиях по русскому языку [Текст] / Г.И.Досманова // Наука и мир. - №2(18). – Том 2. – 2015. – 113-115-б.

5. Досманова, Г.И. Национально-психологические особенности студентов в процессе педагогического общения [Текст] / Г.И.Досманова // И.Арабаев ат.КУУнун жарчысы – 2014. - № 4.- 31-32-б.

6. Досманова, Г.И. Межкультурное общение как часть педагогического общения [Текст] / Г.И.Досманова И.Арабаев ат.КУУнун жарчысы – 2014. - № 4.- 29-30б.

7. Досманова Г.И. Коммуникативный аспект профессиональной подготовки студентов на занятиях по методике [Текст]/ Г.И.Досманова // И.Арабаев ат.КУУнун жарчысы – 2014. - № 4.- 50-52б.

8. Досманова, Г.И. Организационно-педагогические основания профессиональной подготовки учителя [Текст] / Г.И.Досманова // И.Арабаев ат.КУУнун жарчысы – 2014. - №2. - 52-54-б.

9. Досманова, Г.И. Шетел тілін компьютер арқылы оқытудың маңыздылығы- [Текст] /Г.И.Досманова // Абай ат. КазУПУнун жарчысы - 2013.- № 3. - 232-243-б.

10. Досманова, Г.И. Жоғары оқу орында интерактивті әдістерді қолдану арқылы студенттердің шет тілінде сөйлеу дағдыларын қалыптастыру [Текст] / Г.И.Досманова //«Развитие функциональной грамотности учителя - основа формирования интеллектуального потенциала». ЖОЖдор аралық илимий-практикалық конференцияның материалдары - Абай ат. КазУПУ. - 2012. - 79-81-б.

11. Досманова, Г.И. Шетел тілінде еркін сөйлеуге схема арқылы үйретудің әдіс-тәсілдері [Текст] / Г.И.Досманова // «Нематериальное культурное наследие народа Республики Казахстан: современное состояние и перспективы развития». – Эл аралық илимий-практикалық конференцияның материалдары - Алматы, 2012. - 54-56-б.

РЕЗЮМЕ

диссертации Досмановой Гулсары Исабеккызы на тему «Формирование культуры общения у студентов педагогических направлений на занятиях по русскому языку» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (русский язык)

Ключевые слова: русский язык, общение, культура общения, речевая культура, речевой этикет, студенты, язык, культура, формирование.

Объект исследования - процесс обучения русскому языку у студентов педагогических направлений.

Предмет исследования - технология формирования культуры общения на занятиях по русскому языку.

Цель исследования заключается в создании теоретически обоснованной и экспериментально проверенной технологии формирования культуры общения у студентов педагогических направлений на занятиях по русскому языку.

Методы исследования: когнитивно-обобщающие (изучение лингвистической и педагогической литературы по теме исследования, анализ учебно-методического материала и нормативных документов, сравнение, обобщение); диагностические (педагогическое наблюдение, опрос, тестирование); экспериментальные (подготовка и проведение опытно-экспериментальной работы, анализ количественных и качественных результатов эксперимента, формулирование выводов).

Научная новизна и теоретическая значимость исследования заключается в том, что представлено теоретическое обоснование понятий «общение и коммуникация», «язык и культура», «культура общения», «культура речевого общения», «речевой этикет»; в разработке лингводидактической модели формирования культуры общения у студентов педагогических направлений на занятиях по русскому языку; в создании и экспериментально проверенной технологии формирования культуры общения по русскому языку как неродному у студентов педагогического вуза.

Практическая значимость: результаты исследования могут быть использованы при составлении программ, стандартов и методических руководств для студентов неязыковых специальностей, а также при составлении конспектов уроков по русскому и иностранному языкам в колледжах и в старших классах средней школы. Разработанная лингводидактическая модель и технология формирования культуры общения по русскому языку, окажет практическую помощь при обучении русскому языку кыргызских, казахских и иностранных студентов неязыковых специальностей.

Досманова Гулсара Исабеккызынын «Педагогикалык багыттарда окуган студенттерде орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруу» аттуу темадагы 13. 00. 02 - окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (орус тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык изилдөөнүн

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: орус тили, баарлашуу, маданияты, кептик маданият, кептик этикет, студенттер, тил, маданият, калыптандыруу.

Изилдөөнүн объектиси: педагогикалык багыттарда окуган студенттерде орус тилин окутуу жараяны.

Изилдөөнүн предмети – орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруу технологиясы.

Изилдөөнүн максаты: педагогикалык багыттарда окуган студенттерде орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруу үчүн теориялык жактан негизделген, эксперименталдык текшерүүдөн өткөн технологияны иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн методдору: когнитивдик-жалпылоо (тема боюнча лингвистикалык жана педагогикалык адабиятты, окуу-усулдук материалдарды жана нормативдик документтерди талдоо, салыштыруу, жалпылоо); диагностикалык (педагогикалык байкоо); эксперименталдык (тажрыйбалык-эксперименталдык иштерди даярдоо жана аларды өткөрүү, эксперименттин сандык жана сапаттык жыйынтыктарын талдоо).

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теоретикалык маанилүүлүгү: “баарлашуу жана коммуникация”, “тил жана маданият”, “баарлашуу маданияты”, “кептик баарлашуунун маданияты”, “кептик этикет” түшүнүктөрүнүн теоретикалык негиздөөлөрү берилгендигинде; педагогикалык багытта билим алган студенттерде орус тили сабагында баарлашуу маданиятын калыптандыруунун лингводидактикалык модели иштелип чыкканында; педагогикалык жогорку окуу жайларында орус тилин экинчи тил катары окутууда баарлашуу маданиятын калыптандыруу үчүн теориялык жактан негизделген, эксперименталдык текшерүүдөн өткөн технологиянын иштелип чыкканында.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык баалуулугу: изилдөөдөн алынган натыйжалар, иштелип чыккан технологиялар, лингводидактикалык модель, илимий-педагогикалык жоболор, окутуу жана баалоо формалары менен методдору педагогикалык багыттарда окуган студенттерде орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруу боюнча республикадагы бардык жогорку окуу жайларында колдонсо болот, ошондой эле программаларды, стандарттарды жана усулдук көрсөтмөлөрдү, колледж менен орто мектептердин жогорку класстарында орус жана чет тилдерин окутууда керектелүүчү сабактардын конспектилерин түзүүдө пайдаланууга болот. Ошондой эле биз иштеп чыккан лингводидактикалык модель жана орус тили сабагында баарлашуунун маданиятын калыптандыруу технологиясы тилдик эмес адистиктерде билим алып жаткан кыргыз, казах жана чет өлкөлүк студенттерге практикалык жардам боло алат.

SUMMARY

theses of Dosmanova Gulsary Isabekkyzy on the topic "Forming a culture of communication among students of pedagogical directions in Russian language classes" for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.02 - theory and methodology of teaching and upbringing (Russian language)

Key words: Russian language, communication, culture of communication, speech culture, speech etiquette, students, language, culture, formation.

The object of the study is the process of teaching the Russian language to students of pedagogical directions.

The subject of the study is the technology of forming a culture of communication in the classes in the Russian language.

The aim of the research is to create a theoretically grounded and experimentally verified technology for the formation of a culture of communication among students of pedagogical directions in classes in the Russian language.

Research methods: cognitive-generalizing (studying of linguistic and pedagogical literature on the research topic, analysis of educational materials and normative documents, comparison, generalization); diagnostic (pedagogical observation, questioning, testing); experimental (preparation and conduct of experimental work, analysis of quantitative and qualitative experimental results, formulation of conclusions).

The scientific novelty and theoretical significance of the research lies in the fact that the theoretical substantiation of the concepts "communication and communication", "language and culture", "communication culture", "culture of speech communication", "speech etiquette" is presented; in the development of a linguodidactic model of the formation of a culture of communication among students of pedagogical directions in the classes in the Russian language; in the creation and experimentally tested technology of forming a culture of communication in the Russian language as a non-native in students of a pedagogical university.

Practical significance: the results of the research can be used to compile programs, standards and methodological guides for students of non-linguistic specialties, as well as when drawing up summaries of lessons in Russian and foreign languages in colleges and high school. The developed linguodidactic model and the technology of forming a culture of communication in the Russian language will provide practical assistance in teaching the Russian language to Kyrgyz, Kazakh and foreign students of non-linguistic specialties.

Подписано в печать 21.11.2017 г. Формат 60x84 ^{1/16}.
Бумага офсетная.
Объем 1,75 п.л., Тираж 100 экз.

Отпечатано в Издательском центре «Билим» КАО
г. Бишкек, бул. Эркиндик, 25
Тел.: 0 (312) 62 23 68